

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАЛЕЖНОСТІ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

СИЧЕВСЬКИЙ Віталій Вікторович - заступник начальника управління Головного слідчого управління Служби безпеки України, здобувач Національної академії Служби безпеки України

В статті, в соответствии с положениями УПК Украины, раскрывается содержание относимости доказательств, как фактора, который должен обязательно учитываться во время оценки доказательств в уголовном производстве. Указано на соотношение относимости доказательств с некоторыми правовыми категориями института доказывания. Представлены предложения по усовершенствованию понятийного аппарата рассматриваемой проблематики.

Ключові слова: доказування, докази, належність доказів, предмет доказування, прокурор, слідчий, суд.

Постановка проблеми

У статті 94 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України закріплено правило оцінки доказів у кримінальному провадженні. Одним із чинників, які мають враховуватися під час цієї оцінки, визначено належність доказів. Відповідно до вимог ст. 85 КПК України належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Варто зауважити, що до закріплення в КПК України поняття належності, як і допустимості доказів, визначалося виключно на науковому рівні та у судовій практиці, а тому дискусія навколо його змісту була тра-

диційно жвавою і ніколи не втрачала своєї актуальності. Її результатами стали різноманітні точки зору. Так, одні вчені під належністю доказу розуміли його властивість через власний зміст трансформуватися у такий собі засіб встановлення обставин, котрі мають значення для провадження [13, с. 20]. Інші науковці вважали, що належність є ознакою не доказу, а того зв'язку, який існує між ним (певною доказовою інформацією) та обставинами, які потребують доказуванню [3, с. 46]. Таким чином, остання точка зору яскраво підкреслює суб'єктивний чинник у визнанні належності доказу, адже вона ґрунтується на відповідному його сприйнятті особою.

Враховуючи різні наукові підходи до визначення належності доказу, а також той факт, що із набуттям чинності КПК України це поняття набуло законодавчого закріплення, дослідження його змісту продовжує лишатися надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Належності доказів присвячено роботи Арсеньєва В. Д., Дорохова В. Я., Зажицького В. І., Громова Н. А., Карнєєвої Л. М., Кокорева Л. Д., Кузнецова Н. П., Петрухіна І. А., Погорєцького М. А., Шумила М. Є. та інших. Їх наукові доробки значно допомогли в осмисленні досліджуваної проблеми і посилили впевненість у потребі наукового опрацювання відповідних питань, що пов'язується, головним чином, із нещода-

давнім прийняттям КПК України та незначною практикою його застосування.

Метою статті є розкриття найбільш актуальних питань правової природи належності доказів, відповідно до визначення, наданого у ст. 85 КПК України.

Виклад основного матеріалу

Належність доказів є важливою умовою їх використання у кримінально-процесуальному доказуванні. Водночас, належність є такою властивістю доказів, які, разом із допустимістю, гарантують те, що під час провадження будуть правильно встановлені всі обставини, котрі потребують доказування, що, у свою чергу, є передумовою успішного виконання завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України.

Дослідження правової природи належності доказів має давню історію. Ще у ХІХ столітті їй присвячували свої роботи такі видатні вчені-процесуалісти, як Владіміров Л. Є. та Случевський В. К. Так, Владіміров Л. Є., характеризуючи належність доказів, зауважував: «Правило про те, що між обставинами, які складають доказ, та справою, яка розглядається, має бути тісний зв'язок, розроблено в англійській теорії доказів. Цей зв'язок обставин з предметом доказування іменується належністю (англійською – *relevancy*). Обставина, яка має відношення до справи, повинна перебувати із предметом доказування у відносинах причини та наслідку, або бути причиною одних і тих самих наслідків, чи наслідком однієї й той самої причини. Нарешті, між фактами може бути й таке співвідношення, через яке одна обставина доказує, що інша могла чи не могла існувати, що вона вірогідна або ймовірна» [1, с. 182].

Не менш відповідально до визначення належності ставилися вчені за радянських часів. Так, Чельцов-Бебутов М. А. зауважував: «Доказом визнається будь-яка обставина, на підставі аналізу якої можна зробити висновок або про подію злочину, або про вину підозрюваної особи. Лише ті докази можуть братися до уваги під час вирішення справи, які мають безперечний зв'язок із предметом доказування» [15, с. 791-792].

Під предметом доказування розуміють обставини, що підлягають доказуванню, котрі визначено у ст. 91 КПК України. Ці обставини слід доказувати в усіх без винятку кримінальних провадженнях. Їх сукупність прийнято вважати загальним предметом доказування, під яким розуміється «сукупність обставин, передбачених кримінально-процесуальним законом, встановлення яких необхідно для вирішення заяв і повідомлень про злочин, кримінального провадження в цілому, або судового провадження у стадії виконання вироку, а також для прийняття процесуальних профілактичних заходів» [7, с. 132].

В окремому кримінальному провадженні обставини, які входять до предмета доказування, конкретизуються та індивідуалізуються, тобто вони утворюють уже конкретний предмет доказування, зміст якого визначається загальним поняттям злочину і ознаками конкретного складу, викладеними в тій чи іншій статті Особливої частини КК України.

У свою чергу, під час дослідження предмета доказування в окремому кримінальному провадженні вважається недопустимим як невинуватим обмеження, так і непомірне розширення його складових елементів. Адже, встановлюючи коло фактів, які мають бути пізнані під час кримінального провадження, закон тим самим забороняє пізнавати кримінально-процесуальними засобами обставини, які не вказані у КПК України. Окрім того, у положеннях КПК України ще й опосередковано містяться вимоги щодо неприпустимості використання певних доказів. Йдеться про ст. 88 КПК України, де на підтвердження винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, недопустимими визнаються докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого. Таким чином, використання таких доказів слід вважати незаконним розширенням елементів предмету доказування, а самі ці докази – неналежними.

Розширення конкретного предмета доказування може призвести до помилок, оскільки у цьому разі значно ускладнюється робота органів розслідування та суду по збиранню, перевірці й оцінці доказів [4, с. 129]. У контекст цієї думки необхідно пригадати, як наприкінці ХІХ століття видатний російський вчений Фойницький І. Я. зазначав, що вірність судового рішення, в значній мірі, обумовлюється увагою суду, зосередженою на справі, і тим, щоб сторонні й незначні для справи обставини не відволікали суд від найсуттєвішого [14, с. 231].

За радянських часів вчений Якуб М. Л. вважав, що «під час розслідування справи повинні досліджуватися тільки ті обставини, які мають для неї значення, а збирання інших доказів розпоршує увагу суду й органів розслідування» [10, с. 67]. Лупінською П. А. також стверджується, що «зусилля слідчого й суду мають бути направлені на те, щоб встановити наявність чи відсутність тих фактів, які характеризують всі ознаки конкретного складу злочину» [5, с. 98].

Таким чином, в теорії кримінального судочинства існує низка напрацювань з приводу змісту предмета доказування та його зв'язку із належністю доказів та ефективністю процедури доказування. Водночас, визнання доказів належними виключно на підставі очевидного та безперечного зв'язку із предметом доказування не узгоджуються із вимогами чинного КПК України, де у ст. 85 надається визначення належності, котре є ширшим за змістом, аніж предмет доказування в окремому кримінальному провадженні.

Так, Міньковський Г. М. стверджує, що для кримінального провадження «мають значення не лише докази, котрі пов'язуються із предметом доказування, а й ті обставини, котрі є важливими для перевірки окремих доказів, які, встановлюючи факти, прямо чи опосередковано впливають на точність та повноту доказування» [6, с. 27-29]. Як вбачається із даного визначення, автор об'єктивно пропонує вважати належними доказами ті обставини, котрі мають значення для кримінального провадження, навіть якщо вони змістовно не входять до кола чітко визначених об-

ставин предмета доказування. Наприклад, по різному можуть оцінюватися показання свідка, якими спростовується або підтверджується алібі обвинуваченого. Свідчення, якими алібі спростовується, має очевидні ознаки належності, адже його зміст відрізняється яскраво вираженим обвинувальним характером. У свою чергу, показання, котрими алібі підтверджується, навпаки, є змістовно нейтральним, але його значення є не менш важливим в аспекті виконання такого завдання кримінального провадження, як забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, з тим, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України). Саме таким чином, тобто без елементів зайвої конкретики по відношенню до важливих для провадження обставин, визначена належність доказів у ст. 85 КПК України. З цього приводу правильно зазначає Орлов Ю. К.: «Докази мають визнаватися належними незалежно від того, чи свідчать вони про певну обставину у позитивній чи негативній її формі, зокрема, чи засвідчують вони винуватість особи або її невинуватість, причетність чи непричетність до розслідуваного діяння» [8, с. 41]. Через це під предметом доказування варто розуміти певну програму діяльності суб'єктів кримінального провадження, яка виконується завдяки процесуально встановленим обставинам. Якщо такі обставини не відповідають за змістом означеній програмі (предмету доказування), то можуть настати такі наслідки: зміна обвинувачення, припинення кримінального провадження або винесення виправдального вироку [11, с. 225].

У свою чергу, деякими вченими пропонується відступити від нормативістського підходу у трактовці предмета доказування та розуміти його зміст як сукупність будь-яких фактів та обставин, котрі, незалежно від того, чи передбачені вони в положеннях КПК України, чи ні, мають суттєве значення для окремого криміналь-

ного провадження через його специфіку та визначений склад злочину [2, с. 78-83]. З огляду на це, питання про належність того чи іншого доказу має вирішуватися без впливу законодавчих приписів імперативного характеру, а виключно на підставі внутрішнього переконання суб'єкта, який здійснює оцінку доказів.

Варто зауважити, що використання суб'єктивного чиннику під час оцінки доказів має давню історію. Так, Верховним судом США ще у 1878 році було визначено у рішенні по справі *Stacey vs. the U.S.* таке: «Співробітник поліції має достатні підстави для арешту та обшуку, якщо факти й обставини, які сприймаються ним, є такими, що переконали б розумну й обережну людину в тому, що скоєно злочин» [9, с. 54]. У даному рішенні визначено вимоги щодо змісту як процесу доказування, так і подальшого використання одержаних доказів, як достатніх підстав прийняття процесуальних рішень. Пізніше з'явилися більш розширені формулювання підстав прийняття процесуальних рішень з огляду на «достатність підстав». Обов'язок по їх встановленню було покладено на суддів, але сприйняття фактів і обставин як таких, що мають переконувати розумну й обережну людину, залишилося їх головним критерієм.

У країнах, які належать до англосаксонської системи права, де надзвичайно розвинутим є використання доктрин суб'єктивізму, існує перевірена часом практика використання суддями раніше винесених судових рішень в обґрунтуванні знову прийнятого. Таке використання судових прецедентів є додатковою гарантією прав та свобод особи, а також ознакою розумності й обережності самого судді, що не можна сказати про кримінальне судочинство України, для якого подібна практика не притаманна. У теорії сучасного кримінального процесу, як і в теорії, що існувала у часи колишнього СРСР, містяться виключно критерії об'єктивності рішення судді. Їх основу складають докази, здобуті під час кримінального провадження, які свідчать про необхідність прийняття певного рішення.

Так, Лупінська П. А. вважає, що обґрунтування процесуального рішення полягає в його здатності «розкрити ту логіку діяльності по оцінці доказів і визнання значення обставин справи, які приводять до судження про вірогідність і достатність доказів» [5, с. 158]. Тому вчена переконана, що, наприклад, в основі рішення про застосування заходів процесуального примусу, незважаючи на їх майже превентивний характер, повинні бути виключно докази, отримані під час досудового слідства [12, с. 25]. І хоча питання щодо допустимості або недопустимості, належності чи неналежності доказів вирішується судом, у КПК України передбачена можливість його вирішення лише завдяки здобутим фактичним даним.

Слід звернути увагу й на те, що термін «докази» у кримінальному судочинстві використовується не лише задля встановлення наявності або відсутності суспільно небезпечного діяння, винуватості особи, яка вчинила це діяння, а й для з'ясування інших обставин, що мають значення для правильного вирішення провадження (ст. 85 КПК України). Тобто він може виражати як широке, так і вузьке поняття, в залежності від уточнюючих слів. Водночас такий характер доказів не повинен сприйматися як заклик надавати їх за принципом «чим більше, тим краще» і інститут належності доказів, як і інститут процесуальних строків призначені цьому запобігти.

Варто також наголосити ще на одній проблемі, пов'язаній із вільним тлумаченням належності доказів. Вона стосується збирання доказів чи відомостей, які формально вилучаються або стають відомими внаслідок проведення процесуальних дій, але змістовно жодним чином не пов'язується із предметом доказування у відповідному провадженні. Так, наприклад, у ст.ст. 234 та 235 КПК України надзвичайно узагальнено йдеться про речі, документи або осіб, які планується виявити. Можна було б у відповідній статті КПК України безпосередньо передбачити обов'язок указувати в клопотанні та ухвалі про дозвіл на обшук – установчі дані особи, а також індивідуальні властивості речей чи документів (реквізити, довжину, форму,

обсяг, колір, запах, температуру та інші ознаки), що відшукуються. Це було б додатковою гарантією унеможливлення безпідставного вилучення («про всяк випадок») речей та документів, а також затримання осіб. До речі, таке вилучення є можливим ще й у зв'язку із положеннями ч. 7 ст. 236 КПК України, де зазначається, що вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Яскравим прикладом вдалого закріплення підстав проведення процесуальної дії, в аспекті забезпечення належності майбутніх доказів, є конструкція ст. 355 КПК України, котра регламентує підстави та порядок проведення пред'явлення для впізнання. Так, у ч. 2 ст. 355 КПК України закріплено, що пред'явлення для впізнання проводиться після того, як особа, яка впізнає, під час допиту вкаже на ознаки, за якими вона може впізнати особу чи річ. Окрім того, у ч. 3 ст. 355 КПК України йдеться про таке: «Під час пред'явлення особи чи речі для впізнання особа, яка впізнає, повинна вказати, чи впізнає вона особу або річ і за якими саме ознаками».

Висновки

Законодавче визначення у вітчизняному кримінальному процесі правових ознак доказів є своєчасною та прогресивною новелою, спрямованою на запровадження європейських стандартів забезпечення прав і свобод особи у кримінальному провадженні. Адже саме за критеріями належності, як і допустимості, відбувається оцінювання доказів та вирішується доля кримінального провадження. Удосконалення понятійного апарату, правильне формулювання правових ознак доказів й імплементація норм міжнародних конвенцій у вітчизняне законодавство сприятиме довершеності процесуального закону та забезпечить уніфікований підхід до належного забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Пізнання обставин, які підлягають доказуванню у

кримінальному провадженні, є метою доказування, а належність є ознакою, яка не лише характеризує докази, а й виступає засобом досягнення означеної мети. Враховуючи положення ст. 85 КПК України, слід констатувати, що вимоги щодо належності доказів не набули в законодавстві імперативного характеру. Питання про належність доказів вирішуються індивідуально слідчим, прокурором та судом у кожному окремому випадку. Гарантії прав і свобод особи у сфері кримінального провадження потребують постійного удосконалення з урахуванням слідчої та судової практики.

Література

1. Владимиров Л.Е. Учение об уголовных доказательствах / Владимиров Л.Е. – Тула: Автограф, 2000. – 464 с.
2. Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., Элькин П.С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. – 303 с.
3. Карнеева Л.М. Доказательства в советском уголовном процессе. Учебное пособие / Карнеева Л.М. – Волгоград: Изд-во ВСШ МВД СССР, 1988. – 68 с.
4. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РСФСР: Справочное издание. – Москва: Юрайт, 1999. – 730 с.
5. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и форма / П.А. Лупинская – Москва: Юридическая дитература, 1976. – 168 с.
6. Миньковский, Г. М. Пределы доказывания в советском уголовном процессе / Всесоюзный институт юридических наук Министерства юстиции СССР. – Москва: Госюриздат, 1956. – 115 с.
7. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: Підручник.-2-е вид., перероб. і доп. – Київ: Либідь, 1999. – 536 с.
8. Орлов Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе. Научно-практическое пособие / Орлов Ю.К. – Москва: Проспект, 2001. – 144 с.
9. Пешков М.А. Закон и полицейская практика производства ареста и обыска в уголовном процессе США (доктрина «достаточное основание») / М.А. Пешков // Рос-

АНОТАЦІЯ

У статті, відповідно до положень КПК України, розкривається зміст належності доказів як чинника, що має обов'язково враховуватися під час оцінки доказів у кримінальному провадженні. Вказано на співвідношення належності доказів із деякими правовими категоріями інституту доказування. Висунуто пропозиції до удосконалення понятійного апарату із розглянутої проблематики.

SUMMARY

In the article, in accordance with the provisions of the criminal procedure code of Ukraine, reveals the relevance of evidence as a factor that should be taken into account during the evaluation of evidence in criminal proceedings. Indicate the ratio of the relevance of evidence with some legal categories of the Institute of evidence. Presents suggestions for improvement of the conceptual apparatus of considered issues.

сийский следователь. – 1999. – № 4. – С. 52–56.

10. Советский уголовный процесс / Под ред. Карева Д.С. – Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1956. – 416 с.

11. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник / Отв. ред. П.А. Лупинская. – Москва: Юристъ, 2004. – 800 с.

12. Уголовный процесс: Учебник для вузов. / Под общей ред. П.А. Лупинской. – Москва: Юристъ. – 1995. – 544 с.

13. Ульянова Л.Т. Оценка доказательств судом первой инстанции / Ульянова Л.Т. - Москва: Госюриздат, 1959. – 168 с.

14. Фойницкий И.Я. Курс Уголовного судопроизводства / И.Я. Фойницкий. – в 2-х т. – Том II. – Санкт-Петербург: АЛЬФА., 1996. – С. 231.

15. Чельцов-Бебутов, М. А. Курс уголовно-процессуального права: Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. – СПб.: Равена, Альфа, 1995. – 846 с.